

Kentsel Dönüşüm ve Yerel Direnç Hareketleri: Türkiye’de Yeni Kentleşme Pratikleri

İbrahim Mavi¹

Özet

Bu bölüm, Türkiye’de kentleşme sürecinin tarihsel gelişimini, özellikle 1950 sonrası sanayileşme ve iç göç etkisiyle artan kentleşme sorunları bağlamında ele almaktadır. Kentsel dönüşümün hukuki ve kurumsal yapısı, yerel ve merkezi yönetimlerin rollerinin değişimi, yasal düzenlemeler ve uygulama süreçleri üzerinden incelenmektedir. Türkiye’deki merkeziyetçi yönetim anlayışının, yerel yönetimlerin yetki ve kaynaklarını sınırlaması ve bu durumun kentsel dönüşüm projelerindeki etkileri analiz edilmektedir. Ayrıca, kentsel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve mekânsal sorunlar ile yerel halkın direniş mekanizmaları değerlendirilmekte ve katılımcı, sürdürülebilir kent yönetimi ihtiyacı vurgulanmaktadır. Amaç, Türkiye’de kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerinin kapsamlı bir değerlendirmesini yaparak, mevcut sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirmektir. Türkiye’de kentleşme, mekânsal dönüşümün ötesinde toplumsal yapının ve güç ilişkilerinin yeniden şekillendiği karmaşık bir süreçtir. 1950 sonrası hızlı kentleşme, göç ve sanayileşmeyle birlikte plansız yerleşimlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu konuda izlenen politikalar genellikle yukarıdan aşağıya, neoliberal yaklaşımlarla kentleri sermaye lehine yeniden yapılandırmış, bu da mekânsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Yerel yönetimlerin karar alma ve mali özerkliklerinin zayıf olması, halkın kentsel dönüşüm sürecine katılımını sınırlamıştır. Böylece kentsel dönüşüm projelerine karşı mahalle halkının kolektif mücadelesi, mekânsal adalet ve demokratik katılım taleplerini ön plana çıkarmıştır. Bu hareketler, neoliberal kentleşmenin yarattığı toplumsal dışlanmaya ve yerel yönetimlerin yetersizliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimler, kentsel sorunların çözümünde kritik aktörler olmakla birlikte, merkeziyetçi politikalar ve yasalar nedeniyle yetki ve kaynak açısından kısıtlanmaktadır. Buna karşın, dünya genelinde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve halkın kent yönetimine katılımının artırılması, daha demokratik ve adil kentler yaratmak için önemli bir yol olarak görülmektedir. Bu bağlamda, kentleşme süreçlerinin sosyal adalet, yerel demokrasi ve direnç hareketleri ekseninde ele alınması amaçlanmaktadır.

1 Dr., İzmir Radikal Eğitim Kurumları, ibrahimmavi01@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-8268-6899

1. GİRİŞ

Kent olgusu sosyal bilimlerin birçok alanı tarafından ele alınmaktadır. Bu bölümde kentin sosyolojik yapısı üzerinde durulmakta, kent sosyolojisi kapsamında Türkiye’de kentleşme çözümlerine ışık tutulmaktadır. Sürecin sosyolojik analize tabi tutulmasındaki temel amaç kentleşme sürecinin sadece fiziksel yapılardan ibaret olmadığı aynı zamanda toplumsal yapı ve değişim süreçlerini de etkilenesinden dolayıdır. Bu kapsamda Türkiye’nin kentleşme serüveni aynı zamanda toplumsal yapıyla iç içedir.

Türkiye’de kentleşme, 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir kırsal göç süreciyle şekillenmiş, bu durum plansız yapılaşma, gecekondu alanları ve altyapı eksiklikleri gibi pek çok sorunu beraberinde getirmiştir (Tekeli, 2011). Sorunlardan anlaşılacağı üzere kentleşme süreci sosyolojik bir olgudur. Bu nedenle toplumsal gelişmelerden bağımsız değerlendirilmemektedir. Türkiye’de toplumsal dönüşüm sürecine dair yapılacak her türlü çözümleme aynı zamanda kente dair bir çözümlemeyi de beraberinde getireceği gibi, ekonomi ve siyaset de bu sürecin temel aktörleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle 1980’li yıllardaki ekonomik gelişmeler kent sürecini etkilemiştir. Özellikle 1980 sonrasında neoliberal politikaların benimsenmesiyle birlikte kentsel alanlar ekonomik değerini yeniden dağıtımının merkezi haline gelmiş ve bu dönüşüm süreci yerel topluluklar üzerinde ciddi etkiler yaratmıştır.

Yerel topluluklar üzerinde etkili olan kentlerin dönüşüm sürecinde yerel yönetimlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Yerel yönetimler, bu dönüşüm sürecinde hem uygulayıcı aktörler hem de halkla kamu arasındaki aracı kurumlar olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Yerel yönetimlerin bu rolü özellikle kentsel dönüşüm sürecinde daha fazla ortaya çıkmaktadır. Çünkü yerel yönetimler veya merkezi yönetim tarafından benimsenen bir kentsel dönüşüm projesine karşı bir direnç ortaya çıkabilmektedir. Kentsel dönüşüm süreçlerine karşı ortaya çıkan halk tabanlı direniş hareketleri, yerinden edilme, sosyal dışlanma ve mekânsal adaletsizlik gibi sorunlar nedeniyle direnç gösterebilmektedir.

Bu bölümde, Türkiye’nin kentleşme süreci, kentleşme sürecine bağlı olarak kentsel dönüşüm politikaları ele alınmaktadır. Kentsel dönüşüm olgusu yerel yönetimler ve direniş hareketleri üzerinden analiz edilmektedir. Bu kapsamda neoliberal kentleşme pratikleri irdelenerek kent hakkı, mekânsal adalet ve yerel demokrasi bağlamında kentsel dönüşüm ele alınmaktadır. Bölüm nitel bir araştırma olarak, literatür taraması, yasal düzenlemelerin analizi ve politika belgelerinin incelenmesi gibi yöntemlerle yapılandırılmıştır.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye’de yeni kentleşme pratikleri çerçevesinde kentsel dönüşüm ve yerel direnç konusunun ele alındığı bu bölüm birkaç başlık altında mekânsal dönüşüm süreçlerine odaklanmaktadır. Türkiye’de kentsel dönüşüm, yalnızca fiziksel bir yenileme değil, aynı zamanda ekonomik, politik ve sosyolojik bir yeniden yapılanmadır. Bu süreç, çoğu zaman merkezi otoritenin yaklaşımlarıyla yürütülürken, yerel halkın talepleri ve ihtiyaçlarının göz ardı edildiğine yönelik eleştiriler kapsamında da değerlendirilebilmektedir. Bu eleştirinin sebebi mekânın metalaşması, kâr odaklı projelerin ön plana çıkması, buna bağlı olarak da yerinden edilme ve sosyal dışlanma gibi sorunları da beraberinde getirmesidir. Bu duruma karşı yerel direnç ortaya çıkabilmektedir.

Yerel direnç bu dönüşüm süreçlerine karşı gelişen taban hareketlerini, dayanışma ağlarını ve alternatif yaşam pratiklerini ifade eder. Bu direnç yalnızca fiziksel bir karşı koyuş değil, aynı zamanda kültürel, hukuki ve sembolik düzlemlerde şekillenir. Türkiye’deki örneklerde, gecekondulardan mahalle forumlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede yerel aktörler örnek gösterilebilir. Bu çerçevede kentsel dönüşüm ile yerel direnç arasındaki mücadele, aynı zamanda kentlerin geleceğini ve yurttaşlık haklarını da belirlemektedir. Bu durumun açıklanması amacıyla kavramsal çerçevede dört başlık ele alınmıştır. Birbiriyle bağlantılı bu dört başlık kentsel dönüşüm, yerel direnç, neoliberal kentleşme ve kent hakkıdır.

2.1. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm yalnızca fiziksel yapıların değiştirilmesi değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel yapının da yeniden şekillendirilmesidir (Lees, vd., 2016). Türkiye’de bu dönüşüm süreçleri çoğu zaman “yenileme” adı altında sürdürülmüştür (Uzun, 2010). Daha genel anlamda da kent yenileme olarak adlandırılmıştır. Kent yenileme, zamanla işlevini yitirmiş, terk edilmiş, değer kaybına uğramış ve fiziksel olarak yıpranmış kentsel alanların, günümüzün sosyal, ekonomik ve fiziksel ihtiyaçlarına uygun şekilde yeniden canlandırılarak kente kazandırılması sürecidir (Özden, 2000: 257; Yiğitcanlar, 2001: 55).

Bu kavram, sadece eski kent merkezlerinin mimari olarak korunması veya konut ihtiyacının karşılanması amacıyla ele alınmamaktadır. Aynı zamanda, her kentin kendi gelişim süreci içinde ortaya çıkan doğal (olağan) ve beklenmedik (olağandışı) faktörlere bağlı olarak da değerlendirilir (Cundy, 1979: 353; Gaffney, 1989: 2; Özden, 2000: 255).

Kentsel dönüşüm kapsamında yürütülen modeller incelendiğinde ise Türkiye’de yaygın olarak kentsel yenileme kullanılsa da temizleme ve soylulaştırmanın uygulandığı da görülmektedir (Yaman ve Şahinbaş, 2017: 73). Daha geniş kapsamda değerlendirmek gerekirse kentsel dönüşüm şu öğeleri barındırmaktadır; (1) Yenileme (Renewal) (2) Soylulaştırma (Gentrification) (3) Sağlıklaştırma (Rehabilitation) (4) Koruma (Preservation) (5) Yeniden Canlandırma (Revitalization) (6) Yeniden Geliştirme (Redevelopment) (7) Düzenleme (Improvement) (8) Temizleme (Clearance) (9) Boşlukları Doldurarak Geliştirme (Infill Development) (10) Tazeleme-Parlatma (Refurbishment) (Ertaş, 2011: 36-37).

Kentsel dönüşüme dair bu öğelerin dikkat çekmesinde kent sorunlarının etkisi bulunmaktadır. Türkiye’deki kentler, aşırı nüfus yoğunluğu, doğal afet riskleri ve hatalı yerleşim kararları gibi çeşitli nedenlerle önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu faktörler, ülkemizde kentsel dönüşüm ve yenileme ihtiyacını ortaya çıkaran başlıca etkenlerdir.

1950 ve 1960’lı yıllardan itibaren, özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirler, bu dönüşüm sürecinin simgesi haline gelmiştir (Keskinok, 2001: 37; Tekeli, 1982: 70; Görmez, 2004: 43). Bu dönemde, kent merkezlerinin dönüşümünün yanı sıra, 1980 sonrasında kentler, çevrelerine eklenen yeni oluşumlarla (örneğin, gecekondu bölgeleri, sanayi alanları, devlet kurumları ve üniversite kampüsleri) “yağ lekesi” şeklinde, kesintisiz bir şekilde genişlemeye başlamıştır (Tekeli, 2001: 83). Bu süreçte, gecekondu sorunu, ekonomik ve sosyal yapıyla olan ilişkileri çerçevesinde kentsel bir olgu haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır. Böyle olunca da sorunlar derinleşmiş ve çözüm olarak kentsel dönüşüm politikaları daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.

2.2. Yerel Direnç

Yerel direnç kavramı yerine daha çok sosyal hareketler kullanılabilir. Fakat bu kavram kent olgusu ele alınırken daha anlamlı olduğu için kullanılmaktadır. Her ne kadar toplumsal hareket içerisinde değerlendirilse de kentleşme ve kentsel dönüşümle özdeşleşmiştir. Bu kapsamda Castells’a (2012) göre yerel direnci, yurttaş inisiyatiflerinin, mahalle hareketlerinin ve sivil toplum örgütlerinin planlanan kentsel dönüşüm süreçlerine karşı çıkmasıyla ortaya çıkan toplumsal refleksler şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu direnç, yalnızca fiziki tahliye karşı değil, aynı zamanda bellek, kimlik ve aidiyetin korunmasına da aittir (Karaman, 2013).

Yerel direnç, özellikle kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerine karşı gelişen, taban hareketleri, mahalle inisiyatifleri ve sivil toplum örgütleri tarafından ortaya konan toplumsal ve mekânsal mücadele biçimidir. Bu

kavram, yalnızca fiziki mekanlara müdahaleye karşı çıkmakla sınırlı olmayıp; yerel belleğin, toplumsal aidiyetin ve yaşam pratiklerinin korunması yönünde kolektif bir iradeyi ifade eder.

Castells (1983), kent hareketlerinin yalnızca sınıfsal temelli değil, aynı zamanda kimlik, çevre ve kültürel varoluş talepleri üzerinden de gelişebileceğini ileri sürer. Ona göre bu tür hareketler, “kent hakkı”nı savunur; yani bireylerin yaşadıkları şehir üzerinde söz sahibi olma, şekillendirme ve kente katılım hakkını kullanma arzularından doğar. Henri Lefebvre (1996) ise “kent hakkı” kavramıyla, yurttaşların mekâna dair karar alma süreçlerinde etkili olması gerektiğini vurgular. Bu bakış açısına göre yerel direnç, kent hakkının somut biçimde savunulmasıdır. Dolayısıyla, yerel direnç, neoliberal kentleşmenin dışlayıcı politikalarına karşı alternatif bir mekânsal adalet ve demokratik katılım arayışını temsil eder.

Yerel direnç kentsel dönüşüm ilişkisi Türkiye özelinde de ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki kentsel dönüşüm süreçleri çoğu zaman “afet riski” veya “yenileme” söylemleriyle yürütülmüş, ancak bu projeler yerinden etme, mülksüzleştirme ve sosyal dışlanma gibi sonuçlar doğurmuştur (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu bağlamda yerel halk, kendi yaşam alanlarını korumak adına çeşitli direniş biçimleri geliştirmiştir. Bunlardan bazıları şu şekilde ele alınabilir;

- Sulukule: Türkiye’nin ilk Roman yerleşimlerinden biri olan Sulukule, 2006’da başlatılan dönüşüm projesiyle yıkım tehdidi altına girmiştir. Yerel halk, sivil toplum kuruluşları ve akademisyenlerin desteğiyle projeye karşı çıkmış, dava açmış ve UNESCO ile iletişime geçilmiştir (Özdemir ve Akyol, 2011).
- Dikmen Vadisi: Ankara’da, 2000’li yılların başında başlatılan kentsel dönüşüm projeleri kapsamında bölgede yaşayanlar yerlerinden edilmek istenmiş, halk bu sürece uzun soluklu bir direnişle karşılık vermiştir. Direniş süreci, hukuki mücadele, medya kampanyaları ve sokak eylemleri ile desteklenmiştir (Karaman, 2013).
- Gezi (2013): Taksim Gezi Parkı’nın yapılaşmaya açılması girişimine karşı başlayan protestolar, kısa sürede kent hakkı, ifade özgürlüğü ve kamusal alanların korunması gibi daha geniş taleplerle yaygınlaşmıştır (Bartu Candan & Kolluoğlu, 2014). Bu olay, Türkiye’de yerel direncin kamusal hafızadaki en güçlü örneklerinden biridir.

Yerel direncin sadece bu örnekleri değil daha farklı biçimleri bulunmaktadır. (1) Hukuki mücadeleler (dava açma, yürütmeyi durdurma kararları), (2) Mahalle örgütlenmeleri (platformlar, forumlar, meclisler),

(3) Alternatif plan önerileri (mimarlar ve şehir plancılarıyla yapılan ortak çalışmalar), (4) Mekânsal müdahaleler (grafiti, işgal, nöbet eylemleri), (5) Kültürel üretim (belgesel, sergi, tiyatro gibi direnişin görünür kılınması). Purcell’a (2002) göre bu pratikler, yalnızca bir “karşı çıkış” değil, aynı zamanda yeni bir kent tahayyülü üretme çabasıdır.

Bütün bu örnekler ve süreçler ile yerel direnç biçimlerinin ortak amacı bir kazanç elde etmektir. Fakat yerel direnç hareketlerinin başarısı her zaman mutlak değildir. Özellikle Türkiye bağlamında, güçlü merkezîyetçi yapı ve uygulamalar bu hareketlerin etkinliğini sınırlayabilmektedir (Yılmaz ve Bal, 2016b). Ancak, bu sınırlamalara rağmen, bu tür hareketlerin hem yerel demokrasiyi hem de mekânsal adaleti gündeme getirmesi bakımından önemli bir aktör olduğu da vurgulanabilir.

2.3. Neoliberal Kentleşme

Neoliberal kentleşme, David Harvey’in (2005) tanımlamasıyla, kentlerin piyasa mantığıyla yeniden şekillendirilmesi ve kentsel mekânın metalaştırılmasını içerir. Bu durumda yerel yönetimler, yatırım ve sermaye çekmek için kentleri birer “marka” olarak sunmakta ve sosyal politikalardan uzaklaşmaktadır (Brenner ve Theodore, 2002).

Neo-liberal kentleşme, neoliberal ekonomi politikalarının kent mekânı ve yerel yönetimler üzerindeki etkilerini ifade eden kavramsal bir çerçevedir. Bu yaklaşım, kentleşme süreçlerinin piyasa odaklı, rekabetçi ve sermaye birikimine yönelik dinamiklerle şekillendiğini vurgular.

Neo-liberal kentleşme, 1980’lerden itibaren dünya genelinde özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmıştır. Bu süreçte devletin kent planlama ve sosyal hizmetlerdeki rolü azalırken, piyasa mekanizmalarının etkisi artmıştır (Harvey, 2005). Bu anlayışın temel bileşenleri şunlardır:

- Özelleştirme ve Deregülasyon: Kamu hizmetleri ve kamusal alanlar piyasa aktörlerine açılır, devletin müdahalesi azalır.
- Kentsel Yeniden Yapılanma ve Gentrifikasyon: Kentsel alanlarda özellikle merkez bölgelerde sermaye yatırımlarının artmasıyla mekânsal dönüşümler yaşanır (Smith, 1996).
- Rekabetçi Kent Yönetimi: Kentler, yatırım çekmek için birbirleriyle rekabet eder hale gelir; bu durum yerel yönetimlerin piyasa odaklı politikalar geliştirmesine yol açar (Brenner ve Theodore, 2002).
- Kamu-Özel Ortaklıkları: Yerel yönetimler, altyapı ve kentsel projelerde özel sektörle işbirliği yaparak projeleri finanse eder.

Harvey (2005), neo-liberal kentleşmenin toplumsal eşitsizlikleri derinleştirdiğini ve mekânsal ayrışmayı artırdığını vurgular. Bu süreçte:

- Yoksul ve düşük gelirli kesimler, kentsel dönüşüm ve gentrifikasyon nedeniyle yerlerinden edilme riskiyle karşılaşır.
- Kamusal alanların daralması, toplumsal dışlanmayı ve sosyal kutuplaşmayı pekiştirir.
- Kent yönetimleri, kâr odaklı projeleri önceliklendirirken, sosyal ihtiyaçlar geri planda kalır.

Türkiye bağlamında, neo-liberal kentleşme politikaları özellikle 2000’li yıllarda hız kazanmış ve büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri ile kamu arazilerinin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu politikalar, yerel halkın katılımını sınırlandırmış ve sosyal adalet taleplerine karşı tepki olarak çeşitli yerel direnç hareketlerini tetiklemiştir.

2.4. Kent Hakkı

Lefebvre’in (1996) ortaya koyduğu gibi, kent hakkı bireylerin yaşadıkları kent üzerinde söz sahibi olma, karar alma süreçlerine katılma ve kente aktif katılım hakkını ifade eder. Kent hakkı, kentsel mekân üzerindeki hakların ve erişim olanaklarının demokratik, eşitlikçi ve kapsayıcı bir biçimde düzenlenmesini ifade eden kavramsal bir çerçevedir. Bu kavram, kentte yaşayan bireylerin sadece tüketici değil, aynı zamanda kentin üreticisi ve dönüştürücüsü olarak hak ve sorumlulukları olduğunu vurgular.

Kent hakkı kavramı, özellikle Henri Lefebvre’in 1968 yılında kaleme aldığı “Le Droit à la Ville” (Kent Hakkı) makalesi ile literatüre girmiştir. Lefebvre (1996), kent hakkını “her bireyin ve toplumun kentteki yaşamını şekillendirme, kenti dönüştürme ve kente erişim hakkı” olarak tanımlar. Ona göre kent hakkı, yalnızca fiziksel mekâna erişim değil, aynı zamanda kentsel süreçlere katılım ve kent yaşamını yeniden üretme hakkıdır. Lefebvre, kent hakkını üç temel boyutta inceler:

- Kentsel mekâna erişim: Kamusal alanlar, konut, ulaşım ve temel hizmetlere eşit erişim hakkı.
- Kentsel süreçlere katılım: Karar alma süreçlerine katılma, kent politikalarının şekillenmesinde söz sahibi olma hakkı.
- Kentsel üretim hakkı: Kenti birlikte yaratma, dönüştürme ve yenileme hakkı.

Kent hakkı kavramı, kentte yaşayanların mekânsal eşitsizliklere ve sosyal dışlanmaya karşı mücadele etmesinin temel araçlarından biridir. Lefebvre

(1996), kent hakkının neoliberal kentleşme süreçlerine karşı, kentsel mekânın ticarileşmesi ve özelleştirilmesine karşı bir direnç biçimi olduğunu belirtir. Bu bağlamda kent hakkı, mekânsal adalet ve demokratik katılım taleplerini kapsar (Harvey, 2012).

Günümüzde kent hakkı, özellikle hızla büyüyen ve dönüşen kentlerde, yerel halkın kentsel karar alma süreçlerine dâhil edilmesi, kamusal alanların korunması, konut hakkı ve sürdürülebilir kentleşme açısından kritik bir kavramdır (Purcell, 2002). Kent hakkı, yerel direnç hareketlerinin teorik temelini oluşturmakta ve kentsel mücadelelerin hak temelli söylemini güçlendirmektedir.

3. TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARININ EVRİMİ

Türkiye’nin kentleşme serüvenini iki aşamada değerlendirirsek bunlardan ilk aşama erken Cumhuriyet dönemi olan 1950 öncesidir. İkinci aşamada 1950 ve sonrası sanayileşmenin etkisinin görüldüğü dönem olarak ele alınabilir. Türkiye’de 1950 yılından itibaren sanayinin gelişmesi, tarımda makineleşme, kentte eğitim, sağlık imkanlarının artması gibi nedenlerle kente olan ilgi artmış, kent hayatı cazip geldiği içinde göç hareketleri artış göstermiştir. İç göçler sonucunda kentli nüfus artmıştır. Fakat bu süreçte sadece kentli nüfus artışı değil kent sorunlarında da artışlar gözlemlenmiştir. Bu sorunlardan biri gecekondulaşma ve buna bağlı olarak alt yapı sorunları olmuştur. Çarpık kentleşme beraberinde riskli yapıların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Çarpık kentleşme sürecinin yarattığı sorunlar gittikçe artmıştır. Her ne kadar bu konuda gerekli önlemlerin alınması için girişimler olsa da “1950’li yıllarda hükümetlerin gecekondu nüfusu siyasal iktidar yolunu açan “oy depoları” olarak görmelerinden doğan devlet baskısı eklenince, belediyeler “yıkma-affetme” kararları arasında sürekli bir devinim yaşayamaya başlamışlardır” (Şenyapılı, 1998: 309).

Kent ve kentleşme sorunları 1960’lardan sonra da devam etmiştir. Özellikle 1960-1980 yılları arası dönem, yerel yönetimlerin kentsel bozulmalara seyirci kaldıkları, kentsel yenileme ve dönüşüm kavramlarına ise henüz yabancı oldukları, sorunların çözümü konusunda ise tutarsız ve popülist bir tutum sergiledikleri bir dönemdir.

Türkiye’de kentleşme ve planlama pratiğine kent yenileme kavramının girişi 1970’li yıllara, planlamada bir uygulama aracı olarak kullanılmaya başlanması ise 1980’li yıllara denk düşmektedir (Sönmez, 2006: 121). Kent sürecinin dönüşümüne yönelik izlenen politikalar çerçevesinde yasal süreçler de geliştirilmiştir. Türkiye’de Kentsel dönüşüm projelerine yönelik hayata

geçirilen projelerin dayanağını oluşturan yasal düzenlemeler şu şekildedir; 3194 sayılı İmar Kanunu, 2981 sayılı İmar Affı Kanunu, 5104 sayılı, “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi” kanunu, 5366 sayılı, “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenecek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” kanunu ve nihai olarak 5393 sayılı, “Belediye Kanunu”nun 73. Maddesi (Şişman ve Kibaroğlu, 2009: 3).

Türkiye’deki şehirler, aşırı nüfus yoğunluğu, doğal afet riskleri ve hatalı yerleşim kararları gibi çeşitli nedenlerle önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu faktörler, ülkemizde kentsel dönüşüm ve yenileme ihtiyacını ortaya çıkaran başlıca etkenlerdir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehir belediyelerine, kentsel yenileme projelerini uygulama yetkisi verilmiştir. Aynı yıl kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesiyle ise belediyelere, kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri yürütme görevi tanınmıştır (Genç, 2008: 119).

Bu süreçte dikkat çeken düzenlemelerden biri, Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarısı’dır. Tasarıda, 1950’lerden bu yana süregelen hızlı ve sağlıksız kentleşme eğilimi, bölgeler arası gelişmişlik farkları, orman, kıyı ve tarım alanları ile su havzalarının yerleşime açılması gibi sağlıksız kentleşme özelliklerinden bahsedilmektedir. Ayrıca, bu sorunlara çözüm olarak geçmişte geliştirilen önerilerin (gecekonduları yıkma, yerine yenisini yaptırmama, dar gelirlilerin arsa edinmelerini sağlamak vb.) yetersizliklerine de değinilmektedir.

Bu durum saptamasının ardından genel gerekçede “fiziki mekânın güvenli, nitelikli, yaşanabilir kılınması için afet riski taşıyan alanların, fiziki, sosyal ve ekonomik köhneleme alanlarının, korunması gerekli doğal, tarihi ve kültürel çevre alanlarının toplum yararı esas alınarak dönüşüm plan ve projeleri kapsamında tasfiye, yenileme, iyileştirmeye tabi tutulması gerektiği” belirtilmektedir. Genel gerekçede ayrıca, 5366 sayılı kanunun sadece “sit alanı olarak tescil ve ilan edilmiş olan alanlarda kalan yıpranan tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenecek korunmasını esas alması” ve 5393 sayılı belediye kanununun 73. maddesi ile belediyelere kentsel dönüşüme ilişkin görevler verilmesinin doğurduğu yeni yasal düzenleme gerekliliği belirtilmiştir (Genç, 2008: 120).

Kentsel dönüşüme dair bütün gelişmelerin odağında 2000’li yılların başlarında AB ile gelişen ilişkiler olmuştur. Bu ilişkilerin vermiş olduğu ivme ile arka arkaya yürürlüğe giren yasal düzenlemelerde kentsel yenileme ve dönüşüm sürecinde yasal altyapı netleştirilerek, yerel ve merkezi aktörler tanımlanmıştır (Özden, 2017: 268). Bu çerçevede, kentsel dönüşüm uygulamalarının önünü açan ve “kentsel dönüşüm” kavramının kullanıldığı

ilk yasal düzenleme olan 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Yasası” 2004 yılında çıkarılırken, yasa projenin yürütülmesi konusunda Ankara Büyükşehir Belediyesi ve TOKİ’yi yetkilendirmiş ve bölgenin yalnızca fiziksel açıdan yenilenmesi amaçlanmıştır.

2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası, 2005 tarihinde 5393 sayılı Belediye Yasası, 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Yasa dönüşüm üzerinde etkili olmuştur.

2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun”, yerel yönetimlere kentsel yenileme konusunda yetkiler tanımaktadır. Ancak bu yetkilerin kullanımı, merkezi idarenin onayına bağlıdır. Bu durum, yerel yönetimlerin yetkilerinin sınırlanmasına ve merkezileşmeye yol açmaktadır.

Kanun kapsamında, yenileme alanlarının belirlenmesi sürecinde ilçe belediyeleri, büyükşehir belediyeleri ve belediye mücavir alanları dışında il özel idareleri yetkilendirilmiştir. Ancak büyükşehir ilçe belediyelerinin aldığı kararlar, büyükşehir belediye meclisinin onayına sunulmaktadır. Ayrıca, yerel yönetimler tarafından belirlenen “yenileme alanları” kararlarının, ilk düzenlemeye göre Bakanlar Kurulu’nun onayına sunulması gerekmektedir. Ancak 2018 yılında çıkarılan 700 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile bu yetki Cumhurbaşkanı’na devredilmiştir. Bu değişiklik, kentsel dönüşüm süreçlerinde yetkilerin merkezde toplanmasına ve yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinin sınırlanmasına neden olmuştur. Kuyucu (2018: 372), bu düzenlemenin kentsel dönüşüm süreçlerini parsel ve bina bazında hızlandırdığını, ancak tüm yetkileri merkezde toplayarak bütüncül bir yaklaşımın eksik kaldığını belirtmektedir.

4. YEREL YÖNETİMLER VE DİRENÇ MEKANİZMALARI

Türkiye’de kentsel dönüşüm süreci 2004 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ve ardından gelen 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüşümü” kanunuyla yasal bir zemine kavuşturulmuştur. Ancak bu yasalar, yerinden etme, mülkiyet sorunları ve sosyal dışlanma gibi eleştirilerle karşılaşmıştır (Bozdoğan, 2012).

TOKİ, bu dönüşüm sürecinde merkezi idarenin temel aracısı olarak öne çıkmış ve yerel yönetimleri ırkı, sosyal yapı ya da gelir seviyesi gibi kriterleri göz ardı eden uygulamalarla ikincil hale getirmiştir (Balaban, 2012). Bu da yerel karar alma mekanizmalarının zayıflamasına neden olmuştur.

2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Türkiye’de kentsel dönüşümün hukuki çerçevesini belirleyen önemli bir düzenleme olmuştur. Bu kanun, yerel yönetimlerin kentsel yenileme ve dönüşüm konularındaki yetkilerini büyük ölçüde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na devretmiş ve merkezîyetçi bir yapı oluşturmuştur. Kanun kapsamında, “riskli alan” ilanı yetkisi başlangıçta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na verilmişken, 2019 yılında yapılan bir değişiklikle bu yetki Cumhurbaşkanının onayına sunulmuştur. Bu değişiklik, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha merkezi bir şekilde yönetilmesine olanak sağlamıştır.

Oluğ ve Arap’a (2016: 219) göre, TOKİ ve bağlı bulunduğu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 5609 ve 6306 sayılı yasal düzenlemeler sonrasında kentsel yenileme ve dönüşüm sürecinin en önemli aktörü konumuna gelmiştir. Bu düzenlemeler, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerini sınırlayarak, kentsel dönüşümün daha hızlı ve merkezi bir şekilde gerçekleştirilmesini hedeflemiştir. Ancak bu yaklaşım, yerel ihtiyaçların ve önceliklerin göz ardı edilmesine ve yerel demokrasinin zayıflamasına neden olmuştur.

Türkiye’de bu gelişmeler yaşanırken dünyada daha farklı bir süreç izlenmiştir. Özellikle de çağdaş dönemde küresel zorunlu göçün tüm dünyayı etkilemeye başlamasıyla devletler tarafından alınan önlemler kapsamında yerel yönetimlerin gücü gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Özcan’ın (2011: 135-136) vurguladığı gibi 21. yüzyılın belediyeçilik anlayışında “yerel sürdürülebilir kalkınma”, “sosyal belediyeçilik”, “kentlilik bilincinin oluşturulması” gibi kavram, söylem ve politikalar Avrupa başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde önem kazanmıştır. Bu durumun Türkiye için aynı gelişme çizgisinde ilerlediğini savunmak mümkün değildir.

Keleş ve Mengi’nin (2017: 216) vurguladığı üzere son dönemlerde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle merkezi yönetim kurum ve kuruluşlarına tanınmış olan geniş planlama yetkilerinin, 2000’li yıllardaki yerleşme söylemlerine, dünyadaki gelişmelere, kamu hizmetlerinin gereklerine ve Türkiye’nin imza atmış olduğu uluslararası belgelerde yer alan yükümlülüklerine ters düştüğü görülmektedir. Yerel yönetimler uygulayıcı durumda olması gerekirken “belediyeler, dönüşüm projelerinde çoğu zaman uygulayıcı ya da arabulucu rolü üstlenmekte, ancak merkezi idare tarafından belirlenen planlara uymak zorunda kalmaktadır” (Yılmaz ve Bal, 2016a). Bu durum yerel yönetimlere ayrılan bütçede daha detaylı bir şekilde görülmektedir. Yaman ve Şahinbaş’ın (2017: 71) belirttiği üzere, Türkiye’de kamusal harcamalar içinde yerel yönetimlerin payı %20’lerin altındadır. Bu oran, gelişmiş ülkelerde %70’ler düzeyindedir. Yerel yönetimlerin yapabilirlik

kapasitesi yasal düzenlemelerle bir ölçüde artırılmış olsa da kamu yönetimine egemen olan merkezîyetçilik anlayışı ve bunun ürünü olan yönetsel kültürden vazgeçilmemiştir. Kentsel dönüşüm ve benzeri birçok hususta merkezi yönetim ve onun kurumları, yerel düzeyde planlayıcı, düzenleyici, müdahale edici ve üretici pozisyonlarını korumaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde sınırlamalara ve merkezîyetçi bir yönetim anlayışının devam etmesine neden olmaktadır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerel demokrasinin ve katılımcılığın artırılması açısından önemlidir.

Yerel yönetim ve merkezi yönetimin rolleri, kentleşme sürecinde hangi aktörün daha etkili olacağına yönelik tartışma bazı unsurların net bir şekilde anlaşılmasıyla netleşecektir. Has’a (2016: 104) göre Türkiye’nin kentsel dönüşüm projelerinde ele alması gereken üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve yanlış işleyiş, süreçte yönetsel yapının kurgulanmaması ve katılımıda yer alacak aktörlere yasalarda yer verilmemesidir. Bu nedenle kentsel dönüşümde bahsi geçen düzenleme ve merkezi-yerel yönetim ilişkisinin yanı sıra katılımcılar konusu da önemli bir etkidir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Şişman ve Kibaroglu (2009: 8), kentsel dönüşümün yalnızca fiziksel yapıları yenilemekten ibaret olmadığını vurgulamaktadır. Bu süreç, her şehirde aynı tür projelere indirgenmiş yaşam biçimlerini dayatmak, yüksek rant elde etmek amacıyla yoğun yaşam alanları inşa etmek veya konutları yenileme bahanesiyle insanları yaşam alanlarından uzaklaştırmak değildir.

Kentsel dönüşüm projelerinde öncelikli olarak ele alınması gereken konu, bölge sakinlerinin ekonomik ve sosyal sorunlarıdır. Bu süreç, yıkım, temizlik, proje ve inşaatlarla değil; sosyal ve ekonomik kalkınmaya yönelik programlarla, mahalle sakinlerinin ortak ihtiyaç ve özelliklerine uygun, onları bütünleştirecek projelerle başlamalıdır. Bu süreçte de asıl muhatap olan insanların da dışarıda bırakılmaması gerekmektedir. Halka rağmen politikalar izlendiğinde birtakım eleştiriler de ortaya çıkmaktadır.

Merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkisinin kent hakkı, sürdürülebilir kent süreci, demokratik kent yönetimi kapsamında değerlendirilmesine bağlı olarak ortaya çıkan eleştiriler yerel direnç gruplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yerel direnç gruplarının ortaya çıkmasında etkili olan temel süreç kentsel dönüşüm sürecidir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde kentsel dönüşüm, sadece mekânsal bir yenilenme değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı da dönüştüren bir süreçtir. Bu süreçte, özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı kesimler yer değiştirmeye zorlanabilmekte, mekânsal adaletsizlik derinleşmektedir (Aksoy, 2013). Ayrıca, devletin rolünün giderek piyasaya

aktörleri lehine daralması, kamu-özel sektör ortaklıklarının yaygınlaşması (Eraydın ve Taşan-Kok, 2013) bu süreç üzerinde etkili olmuştur.

Keleş'e (2014) göre yeni kentleşme pratikleri kapsamında kamusal alanların özelleştirilmesi ve kentsel planlama süreçlerinin merkezileşmesi, yerel toplulukların karar alma mekanizmalarından dışlanmasına neden olmuştur. Bu durum, çeşitli kent hareketlerinin ve yerel direnişlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde kentsel dönüşüm projelerine karşı mahalle inisiyatifleri aktif rol oynamaktadır (Candan, 2018).

Yerel direnç mekanizmaları, mahallenin kolektif belleğini ve sosyal dokusunu korumak adına geliştirilen taban hareketleridir. Örnek olarak Sulukule, Tarlabası, Fikirtepe ve Dikmen Vadisi direnişleri, dönüşüm projelerine karşı gelişen yerel inisiyatiflerin dikkat çekici örnekleridir (Kuyucu ve Unsal, 2010). İstanbul Sulukule kentsel dönüşüm projesinde, Sulukule halkının karar verme süreçlerinin dışında tutulması ve tek taraflı kararların uygulanmaya konulması üzerine mahalledeki hak sahiplerinden ve çeşitli aktivistlerden oluşan Sulukule Platformu (Uysal, 2012) kurulmuştur. Bu kapsamda kent hakkı mücadelesi tartışılmıştır. Aynı şekilde İstanbul Başibüyük ve Tarlabası'nda uygulanan kentsel dönüşüme maruz kalanların geliştirdikleri direniş taktikleri (Kuyucu ve Ünsal, 2010) benzer bir süreci ortaya çıkarmıştır. İzmir Karabağlar Kentsel Dönüşüm Projesi'ne karşı çıkan mahalleliler tarafından kurulan Karabağlar Mahalleler Birliği (Özdemir Metlioğlu, 2017) kent hakkı tartışmasına örnek teşkil etmektedir.

Bu sürecin eleştirisi olarak okunabilecek bu örnek hareketlerin kentsel dönüşüm projelerine yönelik eleştirileri bulunmaktadır. Bu eleştirileri vurgulayan Batal (2016: 43), kentsel dönüşüm projelerinde karşılaşılan temel sorunları şu şekilde sıralamaktadır:

- Yerel halkın süreçlere yeterince katılımının sağlanamaması,
- Dönüşümün uzun vadeli bir perspektifle planlanmaması,
- Dönüşümün yalnızca yıkım ve yeniden yapım olarak algılanması,
- Kent kimliklerinin göz ardı edilmesi,
- Dönüşümün sadece fiziksel bir müdahale olarak görülmesi,
- Dönüşümün soylulaştırma projesine dönüşmesi,
- Projelerin birbirinden bağımsız olarak ele alınması.

Bu sorunlar, kentsel dönüşüm süreçlerinin daha sürdürülebilir ve katılımcı bir şekilde yönetilmesini engellemektedir. Bu eleştirilerden yola çıkarak bazı

durumların dikkate alınması gerekmektedir. Özellikle de “kentsel dönüşüm kapsamlı ve alana özgü bir yaklaşım ile yönetişime açık olarak, mülkiyet ve adalet kavramları dikkate alarak yönetilmelidir” (Köktürk ve Köktürk, 2007: 60).

Kentsel dönüşümüne dair sürecin dünyada nasıl ilerlediğine yönelik dikkat örnek alınması gereken süreçler bulunmaktadır. Şişman ve Kibaroglu (2009: 8), dünya genelinde uygulanan kentsel dönüşüm projelerinde, proje alanlarında yaşayan halkın planlama ve uygulama aşamalarında projelere katılımının sağlanması için çeşitli çalışmalar yapıldığını belirtmektedir. Yerel halk, beklentilerini ve isteklerini ifade ederek, projenin tasarım ve uygulama süreçlerine dahil olmuşlardır.

5. YENİ KENTLEŞME PRATİKLERİ: GÜNCEL GELİŞMELER

Türkiye’de kentleşme dinamikleri, son yirmi yılda ekonomik, sosyal ve politik dönüşümlerin etkisiyle önemli değişimlere uğramıştır. Bu süreçte, özellikle neoliberal politikaların etkisiyle ortaya çıkan yeni kentleşme pratikleri hem mekânsal yapıyı hem de toplumsal ilişkileri dönüştürmüştür (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Böylece Türkiye’de kentsel dönüşüm politikaları, neoliberal ekonomik stratejilerin yerel düzeydeki yansıması olarak görülür olmuştur. 2000’li yıllardan itibaren, özellikle 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” çerçevesinde, kentsel dönüşüm projeleri hız kazanmıştır. Bu projeler, kent merkezlerindeki eski ve riskli yapıların yerini sermaye odaklı yeni yapılar almaktadır (Kuyucu ve Ünsal, 2010).

Son yıllarda, Türkiye’de kentleşme pratikleri içinde dijitalleşme ve akıllı kent uygulamaları da önem kazanmıştır. Yerel yönetimler, kent verilerini dijital platformlarda toplamaya ve yönetmeye başlamış, bu sayede kentsel hizmetlerin etkinliği artırılmaya çalışılmıştır (Ersoy ve Çelik, 2022). Türkiye’de kentleşme sadece dönüşüm projeleriyle değil; mega projeler (Kanal İstanbul, 3. Havalimanı), akıllı şehir uygulamaları ve ekolojik kent tasarımlarıyla da şekillenmektedir. Bu yeni pratikler çoğu zaman katılımıcılıktan uzak, rant odaklı planlamalar olarak eleştirilmektedir (Bayraktar ve Massicard, 2019).

Alternatif kent hareketleri, bu politikaların karşısında dayanışma kooperatifleri, mahalle meclisleri ve ekolojik yerleşim projeleri önermektedir. Bu yapılar hem yerel demokrasiyi hem de sürdürülebilir kalkınmayı öncelemektedir (Erkip, 2013). Çünkü 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası, Türkiye’de kentsel dönüşüm yeniden kritik bir gündem olmuştur. Afet odaklı yeni düzenlemelerle dönüşüm süreçleri hızlandırılmış, ancak

bu süreçte sosyal katılım ve hak sahiplerinin korunması tartışmaları yoğunlaşmıştır (Türel ve Demir, 2024). Afet sonrası dönemde, dönüşüm projelerinin hem teknik hem sosyal boyutları daha fazla ön plana çıkmıştır.

6. TARTIŞMA

Türkiye'nin kentleşme nedenleri ve yarattığı sorunlar az gelişmiş ülkelerdeki nüfus hareketlerine geniş ölçüde benzer. Bununla birlikte izlenen politikalar, her ülkenin özel koşullarına, yönetsel yapısına, insan gücü ve akçal kaynaklarına bağlıdır. Öte yandan, gelişmiş ülkelerde geliştirilen tekniklerden pek azı, gelişmekte olan ülkelerin kentleşme sorunlarına uygulanabilir (Keleş, 2014: 769). Keleş'e (2014: 770-773) göre Türkiye'de kentleşme ve kent sorunları yeterli bir çözüme ulaşmakta güçlüklerle karşılaşıyorsa bunun birkaç sebebi olabilir: (1) yönetsel etmenler (2) teknik etkenler (3) ekonomik ve mali etmenler (4) siyasal etmenler. Bu kapsamda kentleşme sorunlarının kaynağının ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ekonomik gelişme düzeyi olduğu söylenebilmekle beraber bu sürecin aktörler açısından da değerlendirmek lazım.

Bu sürecin en önemli değerlendirmesinin merkezinde yerel yönetim yer almaktadır. Yerel yönetimlerin kentler üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkeler nezdinde anlaşılması ve kentler üzerindeki haklar konusunda yerel yönetimlerin güçlü kılınması dikkat çekmiştir. Fakat bu sürecin Türkiye'de aynı şekilde gelişmediğine dair vurgular söz konusudur. Bu durumu değerlendiren Şengül 'e (2017: 269) göre yerelleşme merkezileşme dinamikleri açısından 6360 sayılı Yasa bu konuda yorumlanabilecek bir gelişmedir. Bu yasa ile yapılan düzenlemeler sonrası yerel yönetimler alanında bazı gelişmeler yaşanmıştır. 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile Türkiye'de büyükşehir belediyesi sayısı 16'dan 30'a yükseltilmiştir. Bu düzenleme ile büyükşehir sınırı, il sınırı olarak belirlenmiş ve bu illerde İl Özel İdareleri kaldırılmıştır. Bunun sonucunda, merkezi yönetimin çeşitli birimlerinin kentlere etkin biçimde müdahalesi artmış, yerel yönetimlerin etkinlik ve özerklik alanı önemli ölçüde sınırlanmıştır. Ayrıca, son yıllarda yerel yönetimlerin üç temel birimi olan belediyeler, il özel idareleri ve köy yönetimlerinin sayısında önemli bir azalma yaşanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı gibi merkezi yönetim kurumları, TOKİ ve Özelleştirme İdaresi gibi kuruluşlarla birlikte, planlama ve uygulama düzeylerinde kentlere doğrudan müdahale etmeye başlamıştır.

Bu değişiklikler, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde merkeziyetçi bir yapının güçlenmesine ve yerel özerkliğin azalmasına neden olmuştur.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yerel demokrasinin ve katılımcılığın artırılması açısından önemlidir.

Türkiye’de merkezi yönetimin kentsel dönüşüm politikalarına yönelik izlediği yol yereli güçlendirmekten çok zayıflatmaya yönelik bir girişim olduğu vurgulanmıştır. Hatta bu politikaların merkezî yönetimin yerel üzerindeki tahakkümünü artırdığını, bunun da yerel demokrasi ve katılım mekanizmalarını zayıflattığını (Günay, 2018) savunan görüşler artış göstermiştir. Bu gelişmelerden dolayı da yerel direnç hareketleri süreci sorgulamakta ve yeni kent tahayyülleri ortaya koymaktadır. Her ne kadar bu direnç hareketlerinin sürekliliği ve etkisi, kurumsallaşma eksikliği ve baskı ortamı nedeniyle sınırlı kalsa da alternatif kentleşme modelleri, mekânsal adalet arayışı açısından hareket sürekliliği devam etmektedir. Bu hareketler mekânsal adalet, toplumsal dayanışma, yerel kültürlerin korunması ve barınma hakkı gibi geniş kamusal taleplerle kentsel dönüşüm sürecinin bir boyutunu eleştirmektedirler.

Bu eleştirilerin ortaya çıkmasının birçok sebebi var. Bu hareketlere göre idareye verilen kamusal yetkilerin kullanılarak uygulamalar yapılacağından, insanların hak ve özgürlükleri (özellikle mülkiyet hakkı kapsamında) üzerinde olumsuz etkiler doğurmaktadır. Kamu tarafından yapılacak olan müdahalelerin hukuki dayanaklarının mutlaka oluşturulması gerekmekte, kenti dönüştürme sürecinde kamunun öncü olarak rol oynaması gerekmektedir (Çolak, 2014). Ayrıca merkezi yönetimin çeşitli birimlerinin, belediyelerin alanlarını sınırlandıracak biçimde kentsel aktörler haline gelmesinden kaynaklanan soru işaretleri bulunmaktadır. Şengül’e (2017: 269) göre özellikle büyük ölçekli projelerin uygulanmasında, büyük rant yaratabilecek dönüşüm ve yenileme projelerinde, ilgili belediyelerin, devre dışı bırakılarak, projelerin sorumluluğunun merkezi yönetim kuruluşlarınca üstlenilmiş olması rahatsızlık uyandırmıştır. Diğer bir anlatımla, özellikle büyük kentler ekonomik ve siyasi düzeylerde önemli hale gelirken, bu yeni durumun kentlerdeki muhatabı tek başına yerel yönetimler olmamakla beraber, yerel yönetimlerin etkisinin azaltıldığına yönelik eleştiriler artmıştır.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de kentleşme süreci, 1950 sonrası hızlı göç ve sanayileşme ile ivme kazanmış, ancak bu büyüme sağlıklı ve plansız gelişmelerle birlikte gecekondulaşma, altyapı yetersizlikleri ve riskli yapılaşmalar gibi ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. 1980’lerden itibaren kentsel dönüşüm kavramı planlama süreçlerine dahil edilse de dönüşüm uygulamaları uzun süre merkeziyetçi bir anlayışla şekillenmiştir. Özellikle 2000’li yıllarda

çıkarılan yasalar, yerel yönetimlerin yetkilerini sınırlayarak, TOKİ ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı gibi merkezi kurumları sürecin asli aktörleri haline getirmiştir.

Bu merkezleşme eğilimi, yerel direnci ve demokratik planlama ilkelerini zayıflatmakta, yerel ihtiyaçların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Oysa küresel eğilimler, kent yönetiminde yerel aktörlerin güçlendirilmesi, katılımcı süreçlerin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkelerinin öncelenmesi yönündedir. Türkiye'nin kentleşme politikalarının da bu doğrultuda yeniden yapılandırılması, yerel yönetimlerin yetki, kaynak ve karar alma süreçlerinde daha etkin hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'de kentsel dönüşüm süreçlerinin daha adil, katılımcı ve sürdürülebilir hale gelmesi için:

- Katılımcı Planlama: Kentsel dönüşüm süreçleri, yerel halkın ve sivil toplumun etkin katılımıyla yürütülmelidir. Mahalle meclisleri, halk toplantıları ve dijital katılım araçları bu sürece entegre edilmelidir.
- Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi: Belediyelerin planlama, uygulama ve denetleme konularındaki yetkileri yeniden artırılmalı, merkezi idareyle dengeli bir iş birliği modeli oluşturulmalıdır.
- Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik: Dönüşüm projelerinde tüm süreçler şeffaf şekilde yürütülmeli, alınan kararlar halka açık ve anlaşılabilir biçimde paylaşılmalıdır.
- Sosyal Adalet Temelli Yaklaşım: Kentsel dönüşüm yalnızca fiziksel mekânların değil, aynı zamanda sosyal dokunun korunmasını da amaçlamalıdır. Yoksul gruplar yerinden edilmeden, yaşam alanlarında iyileştirme yapılmalıdır.
- Disiplinlerarası İşbirliği: Mimarlar, şehir plancıları, sosyologlar ve ekonomistlerden oluşan çok disiplinli ekiplerle daha sürdürülebilir ve bütüncül planlama yapılabilir.

Bu kapsamda konunun daha da detaylandırılması ve çeşitli araştırma alanlarıyla desteklenmesi konusunda bu alanda çalışma yapacak araştırmacılara aşağıdaki öneriler sunulabilir:

- Saha Araştırmasına Dayalı Çalışmalar: Kentsel dönüşüm projelerinin etkilerini, yerel halkın deneyimleri üzerinden inceleyen saha araştırmaları yapılabilir
- Karşılaştırmalı Analiz: Türkiye'deki kentleşme pratikleri, farklı ülkelerdeki örneklerle karşılaştırılarak daha eleştirel bir çerçevede kurulabilir.

- Mekkânsal Adalet Perspektifi: Kent planlamasında sadece fiziksel dönüşüm değil; erişilebilirlik, kapsayıcılık ve çeşitlik gibi sosyal yönleri de inceleyen çalışmalar öne çıkarılabilir
- Politika Yapıcılarla Diyalog: Akademik çalışmaların, belediyeler ve karar alıcılarla paylaşılması; politika önerilerine dönüştürülmesi teşvik edilebilir
- Yerel Direnç Dinamikleri: Direniş, uzlaşma ve toplumsal mücadele dinamikleri üzerine odaklanılarak alternatif kentleşme modelleri geliştirilebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, Ş. (2020). Kentsel Yenileme ve Dönüşüm Sürecinde Yerel Yönetimler ve Değişen İşlevleri. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 29(3), 25-50.
- Aksoy, A. (2013). *Kentsel Dönüşüm ve Toplumsal Adalet: İstanbul Örneği*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Balaban, O. (2012). The Negative Effects of Construction Boom on Urban Planning and Environment in Türkiye: Unraveling The Role of The Public Sector. *Habitat International*, 36(1), 26-35.
- Bartu Candan, A., & Kolluoğlu, B. (2014). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and A Public Housing Project in İstanbul. *New Perspectives on Türkiye*, 39, 5-46.
- Batal, S. (2016). Bütüncül Belediyecilik Anlayışının Sonuçlarından Biri Kentsel Dönüşüm ve Yerel Yönetimlerin Konuya Yaklaşımı. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 24-46.
- Bayraktar, E. (2006). *Gecekondu ve Kentsel Yenileme*. Ankara: Ekonomik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Bayraktar, S., & Massicard, E. (2019). From Participation to Competition: The Transformation of Participatory Institutions in Türkiye. *Urban Studies*, 56(10), 2085-2102.
- Bozdoğan, S. (2012). *Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in The Early Republic*. University of Washington Press.
- Brenner, N., & Theodore, N. (2002). Cities and The Geographies of “Actually Existing Neoliberalism”. *Antipode*, 34(3), 349-379.
- Candan, A. (2018). Yerel Direniş ve Kentsel Dönüşüm: İstanbul Örneği. *Mekânsal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 33-50.
- Castells, M. (1983). *The City and The Grassroots: A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movements*. University of California Press.
- Castells, M. (2012). *Cities in The Twenty-First Century: Space, Time, And The Urban Future*. Oxford University Press.
- Cundy, F. C. (1979). Scenario for A Housing Improvement Program in Disaster-Prone Areas. *Disasters*, 3(3), 253-257.
- Çolak, N. İ. (2014). Kentsel Dönüşüm Mevzuatının Hukuksal Değerlendirilmesi. <http://www.yargitay.gov.tr/abproje/belge/conf8/kentselDonusum-MevzHukuksalDegerlendimeN.Colak.pdf>
- Dündar, Ö. (2003). Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Sonuçları Üzerine Kavramsal Bir Araştırma. P. P. Özden ve ark. (Ed.), *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*. 65-74. İstanbul: YTÜ Basım Yayın Merkezi.
- Eraydın, A. (2011). Resilience Thinking for Planning: A New Approach to Cope with Uncertainties and Risks. *European Planning Studies*, 19(10), 1733-1759.

- Eraydın, A. ve Taşan-Kok, T. (2013). *Neoliberal Kentleşme ve Türkiye’de Kentsel Dönüşüm*. İletişim Yayınları.
- Erkip, F. (2013). The Growing Use of Public Spaces in Turkish Cities: From Local to Global. *Cities*, 31, 159-165.
- Ersoy, H. ve Çelik, A. (2022). Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye’de Dijitalleşme Süreci. *Kent ve Teknoloji Dergisi*, 10(1), 45-63.
- Ertaş, M. (2011). Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Sosyal Boyutun İncelenmesi, Ankara ve Londra Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1).
- Gaffney, M. (1989). How to Revive a Dying City. *ORER Letter*, 3(3), 1-6.
- Genç, F. N. (2008). Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(1), 115-130.
- Görmez, K. (2004). *Bir Metropol Kent: Ankara*. Ankara: Odak Yayınevi.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.
- Harvey, D. (2008). The Right to The City. *New Left Review*, 53, 23-40.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From The Right to The City to The Urban Revolution*. Verso Books.
- Has, Ö. (2016). Kentsel Dönüşüm Projelerinde Ortaklık Modelleri ve Örgütsel Yapı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karaman, O. (2013). Urban Neoliberalism with Islamic Characteristics. *Urban Studies*, 50(16), 3412-3427.
- Keleş, R. (2014). *Kentsel Politika ve Planlama*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. ve Mengi, A. (2017). *Kent Hukuku*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keskinok, Ç. (2001). 17 Ağustos Depremi, Kentleşme ve Planlama Sorunları Üzerine Düşünceler. *Planlama*, 33-39.
- Köktürk, E. ve Köktürk, E. (2007). Deprem ve Kentsel Dönüşüm İlişkileri. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi*, 2(97).
- Kuyucu, T. (2018). Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Dönüşümü: Hukuki ve Kurumsal Çatışmalar Üzerinden Bir Açıklama Denemesi. *İdealkent*, 9(24), 364-386.
- Kuyucu, T., & Ünsal, O. (2010). Urban Transformation” As State-Led Property Transfer: an Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499. <https://doi.org/10.1177/0042098009353629>
- Lees, L., Shin, H. B., & López-Morales, E. (2016). *Planetary Gentrification*. Polity Press.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities* (E. Kofman & E. Lebas, Eds.). Wiley-Blackwell.

- Oluğ, S., & Arap, İ. (2016). Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın Neoliberal Bağlamda Değerlendirilmesi. M. S. Tümtaş, A. D. Ergun, & C. Ergun (Ed.), *Kente Dair*, 114-133. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Özdemir Metlioğlu, S. (2017). Kentsel Dönüşüm Sürecinde Kent Hakkı Mücadelesi: İzmir Karabağlar Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, D., & Akyol, A. (2011). Urban Regeneration and The Roman Community in Sulukule, Istanbul: A Case of Injustice. *Cities*, 28(3), 173-181.
- Özden, P. P. (2000). Kentsel Yenileme Uygulamalarında Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine Düşünceler ve İstanbul Örneği. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 255-269.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The Right to The City and Its Urban Politics of The Inhabitant. *GeoJournal*, 58(2), 99-108.
- Smith, N. (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and The Revanchist City*. Routledge.
- Sönmez, N. Ö. (2006). Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Planlama*, 2, 121-127.
- Şengül, H. T. (2017). Türkiye'nin Yerel Yönetim Deneyimi. F. Güneş (Ed.), *Kent Sosyolojisi*, 269-292. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şenyapılı, B. (1998). An Interface Model for Improving The Use of Space Simulation Software in Architectural Design. Doctoral Dissertation, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Şisman, A. ve Kibaroglu, D. (2015). Dünyada ve Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. *TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 12. Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı*, 11-15 Mayıs 2009, Ankara.
- Tekeli, İ. (1982). Başkent Ankara'nın Öyküsü. *Türkiye'de Kentleşme Yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'de Kent Planlamasının Evrimi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Türel, E. ve Demir, B. (2024). Afet Odaklı Kentsel Dönüşüm Süreçleri: Türkiye Örneği. *Afet Yönetimi Dergisi*, 3(1), 12-28.
- Uysal, Ü. E. (2012). Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş. *İdealkent*, 7, 136-149.
- Uzun, C. N. (2010). Urban Transformation Policies in Türkiye: The Case of Istanbul. *Asian Planning Schools Association Congress*.
- Yaman, F. T. ve Şahinbaş, U. (2017). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(47), 53-77.
- Yılmaz, G. ve Bal, H. (2016a). Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (55), 145-172.
- Yılmaz, S. ve Bal, V. (2016b). Merkez-Yerel İlişkileri ve Türkiye'de Yerel Yönetim Reformları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(3), 25-50.

Yiğitcanlar, T. (2001). Kentsel Yenileme Olgusu ve Gelişim Süreci. *Planlama*, 4, 55-58.